

bennünket sok szempontból érdeklő cseh és tót irodalmában könnyen és biztosan tájékozódjunk.

SÁRKÁNY OSZKÁR.

Heckenast Dezső: *Heckenast Gusztáv*. Egy fejezet a magyar irodalmi élet történetéből (Specimina Dissertationum Facultatis Philosophicae Regiae Hungaricae Universitatis Elisabethinae Quinque-eclesiensis 89.) Budapest, 1936. 46 (2) l. 8-r.

A szerző értekezésében a könyvkereskedelem és a könyvkiadás egyik legmozgalmasabb korszakát és vele a kor legjellegzetesebb könyvkiadóját kívánja az olvasó elé állítani. Az irodalmi irányító, művészek és művészetek barátja s a politikus mellett behatóan óhajt foglalkozni a könyvkereskedővel, üzletemberrel, nagyszabású irodalmi vállalatok megindítójával: a különböző magyar- és németnyelvű könyvek és lapok kiadójával. Hézagpótló munkának szánta, minthogy — szerinte — SENNOVITZ ADOLF-nak a *Magyar Könyvkereskedők Évkönyvében* megjelentetett HECKENAST életrajzán kívül „csupán újságcikkekről tudunk, melyek nagy általánosságban megemlékeztek munkásságáról“. Szerzőnk figyelmét mindenesetre elkerülték FIRTINGER KÁROLY: *Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közel-múltjából* (Budapest, 1900.) HARASZTI KÁROLY: *Landerer Lajos könyvnyomdász és Heckenast Gusztáv könyvtáros társulásának története* (Budapest, 1913.) és SZEMZŐ PIROSKA: *Német írók és pesti kiadók a XIX. században* (1812—1878.) című munkák.

Rövid történeti áttekintés után, melyben HECKENAST GUSZTÁV-nak sógorához való viszonyát, a WIGAND-féle könyvkereskedő- és könyvkiadó cég átvételét, a családi vonatkozásokat tárja fel, bemutatja a megfontolt, érett, céltudatosan gondolkodó és munkálkodó, mindig tiszta üzleti szellemtől áthatott könyvkereskedőt és kiadót. Lendületes kezdeményező-készségét dícséri az 1840. január 31-én megindított nagyszabású vállalata is, az első magyar könyvészeti szaklap, a *Bibliographiai Értesítő*. Másik nagy vállalkozásának tekinti „kölcsonző-könyvtárát“. Az 1838-as pesti árvíz a könyvkereskedő gyönyörű és igen gazdag könyvraktáiraiban is kíméletlenül pusztított. Nem csüggedt, nem bántotta meg a szerencsétlenség: megrongált könyveit kiteregette, megszáritotta a Városligetben és olcsón árusította. A megmaradt példányokból létesítette kölcsonkönyvtárát, melyet később újabb és újabb anyaggal gazdagított. HECKENAST „nálunk elsőnek“ mondja kölcsonkönyvtárát; ezt a szerző kételkedés nélkül veszi át, csupán annyit jegyez meg: „*Voltak ugyan már Lese-Cabinet-ek 1798-ban is*“. Ezzel szemben meg kell jegyeznünk, hogy az első olvasó-kabinetet MÜLLER FERENC létesítette Győrött 1789-ben (Mindenes-

Gyűjtemény, 1789. II. 118—119, 135. l.). Az 1798-as évszám talán sajtóhiba, melyet a szerző esetleg nem vett észre. Ami a kölcsönkönyvtárat illeti, már jóval a HECKENAST-félének alapítása előtt meghonosult nálunk ez az intézmény. HECKENASTÉnak — szerzőnk szerint — az az érdeme, hogy a közönség aktuális szükségletét elégítette ki. Korábban legfeljebb íróknak, irodalompártolóknak volt könyvtárak; magánosok ilyen gazdag és magasszínvonalú kölcsönkönyvtárat nem állíthattak volna fel.

Igen érdekes fejezet HECKENAST és LANDERER társasviszonyának a megvilágítása, melyet meglehetősen erélyvel hajt végre a szerző. Nem minden elfogultság nélkül állítja szembe egymással a két annyira különböző jellemű férfit. Különösen a szabadságharc idején tanúsított hazafias magatartás kérdésében marasztalja el LANDERERT. Ma már LANDERER szerepe tisztázott: nem tartozott a „spionok“ közé; viszont ez nem jelenti azt, hogy ugyanakkor HECKENAST volna ezzel vádolható. Tényként fogadhatjuk el, hogy LANDERER és HECKENAST ismerték a márciusi ifjúság tervét és felkészültek az elkövetkező eseményekre (v. ö. Vasárnapi Ujság, 1896. márc. 15.).

Az értekezésnek a legfontosabb része, mely HECKENASTOT, a kiadót ismerteté, a legkevésbé kidolgozott; elnagyolt. Vázlat csupán, amint maga a szerző is mondja. A kor cenzuraviszonyairól, a XIX. századi könyvkiadásról és olvasóközönségéről olvashatunk néhány szót; ezután következik a kiadó fejlődésének rövid rajza fellépésétől egészen a Franklin-Társulat megalakulásáig.

HECKENAST egykorú kartársai közül kevesen foglalkoztak könyvkiadással: EGGENBERGER, HARTLEBEN, KILIÁN stb. Kiadványaik tulajdonképpen nem jelentenek sok nyereséget irodalmunknak, kultúránknak, mert nagy részük naptárirodalom és ponyvatermék. Ilyen viszonyok között egy átfogó üzleti és egyben művelt elme a könyvkiadás szellemi és anyagi lehetőségeit egyformán kiaknázhatta. HECKENAST GUSZTÁV főleg mint német és magyar művek, folyóiratok és újságok kiadója emlékezetes. A számos magyar és német írónak e kiadóval való személyes kapcsolatát, a kiadványok megjelenésének körülményeit eddig csak részben dolgozták fel, mégpedig a németországi és osztrák íróknak HECKENAST kiadásában megjelent műveit (v. ö. SZEMZŐ PIROSKA i. m.). Nem hagyhatjuk említés nélkül szerzőnk egy idevonatkozó tárgyi tévedését, miszerint „HECKENAST volt a kizárólagos kiadója a neves osztrák drámaírónak, FRIEDRICH HEBBELnek. FRIEDRICH HEBBEL eszközölte ki HECKENASTnál, hogy kiadja Toldit és Toldi estéjét német kiadásban,

melyet barátja, KOLBENHEYER MÓRIC fordított németre“. Valójában a dithmarscheni születésű HEBBEL köszönhette KOLBENHEYER MÓRIC barátjának HECKENASTtal való összeköttetését, melynek eredményeként HECKENAST kiadta HEBBEL *Erzählungen und Novellen* (1855) c. munkáját. Sőt még később is, amikor HOFFMANN és CAMPE Hamburgban megjelenteti HEBBEL összes műveit (1865—1867.), megint KOLBENHEYER a közbenjáró HECKENASTnál és megszerzi a *Novellen und Erzählungen* első kiadójától HOFFMANN és CAMPE részére a második kiadás jogát, melynek értelmében a *Novellen und Erzählungen* ezúttal már az összes művek kiadásában is megjelenik (v. ö. SZEMZŐ PIROSKA: *Ein unbekannter Brief Friedrich Hebbels an den Pester Buchhändler Gustav Heckenast*. Deutsch-Ungarische Heimatsblätter, 1930. Heft 3.).

A hazai írók németnyelvű Heckenast-kiadványaival THIENEMANN TIVADAR egyik tanítványa foglalkozik igen eredményesnek és forrás-gazdagnak ígérkező doktori értekezés keretében. Ami a magyar írók, a magyar kiadványok történetének a megírását illeti, azt tapasztaltuk a f. é. február 14-én megnyílt „Heckenast és Landerer- emlékkiállítás“on“, hogy igen gazdag anyagot nyujtana a Franklin-Társulat archívumára. Arany János, Berzsenyi Dániel örökösei, br. Eötvös József, Jósika Miklós, Czuczor Gergely, Kisfaludy Sándor, Szilágyi Sándor, Toldy Ferenc, Tompa Mihály és még igen sok magyar írónak, költőnek a nevével találkoztunk a kiállítás tárlóiban közzétett leveleken, szerződéseken és megállapodásokon. Ezek mellett megőrizték HECKENAST GUSZTÁVnak saját bejegyzéseivel ellátott könyvjegyzékét is, amely minden valószínűség szerint fontos és érdekes adatokat szolgáltatathat.

Visszatérve ismertetésünkre, szerzőnk méltatása HECKENAST GUSZTÁVnak, az írók és művészek barátjának is szól. A nagy kiadó háza mozgalmas irodalmi és társadalmi élet középpontja volt. Elárasztották a látogatók, a politikai, irodalmi és művészvilág akkori nagyjai. A „törzsvendégek“ sorából azonban szerzőnk kifelejtette az osztrák PETER J. N. GEIGERT (1805—1880.), korában ismert történeti festőt és műfaragót. A HECKENAST kiadásában megjelent STIFTERMűvekhez GEIGER rajzolta az illusztrációkat. Ez a viszony lelkileg is közelhozta a kiadóhoz; beszédes tanuja kilenc darab GEIGER—HECKENAST levél, melyeket a Fővárosi Könyvtár őriz „Budapesti Gyűjteményben“.

Szerzőnk befejezésül a HECKENAST-kiadványok fajaival foglalkozik. Említi a Hírlap- és folyóiratkiadványokat is, azonban ez a

felsorolás nem ad teljes képet. (Kimaradt például a Sonntagszeitung-Illustriertes Volksblatt zur Belehrung und Unterhaltung, stb.)

Az értekezést mégis elismerés illeti meg: új szempontjaival hozzájárult egy még mindig megírásra váró, teljes képet nyújtó Heckenast-monográfia anyagához. SZEMZŐ PIROSKA.

Két új bibliográfia. KOZOCSA SÁNDORNAK két bibliográfiai összeállítása jelent meg az utóbbi hónapokban. Az egyik „Az 1936-ik év irodalomtörténeti munkássága“ (Budapest, 1938), a CSÁSZÁR ELEMER szerkesztette Irodalomtörténeti Füzetek 60. számaként, a másik, ANGYAL DÁVID irodalmi munkássága, mint különlenyomat, a bécsi Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyvének hetedik évfolyamából (Pécs). Az előbbi lehető teljességre törekvő hasznos útbaigazító az irodalmi termelés rengetegében, az utóbbi egy gazdag történetírói és esztétikai munkásság könyvészeti áttekintése. T.

RÉSUMÉ. — INHALTSANGABE.

Dr. Karl Kniewald (Univ. Prof., Zagreb): *Die Bedeutung des „Haboter“ Margareten-Sakramentars (M. R. 126 in Zagreb) für die ungarische Liturgie.*

Dom Germain Morin hat im VI. Bd. des Jahrbuch für Liturgiewissenschaft (1926. 63—5. S.) das im M. R. 126 der Zagreber Metropolitanbibliothek enthaltene Sakramentar zuerst beschrieben und behauptet, dass es in der zweiten Hälfte des XII. Jahrhunderts für die ungarische Benediktinerabtei zu Béla (Kom. Kőrös, Kroatien) geschrieben wurde. Eine eingehendere Untersuchung ergibt aber den ursprünglichen Bestimmungsort des Sakramentars in der Margaretenabtei *Habót* (Kom. Zala, Diözese: Veszprém) in Ungarn. Nach inhaltlichen, palaeographischen, hagiographischen Indizien kann man feststellen, dass das Sakramentar zwischen 1073—1092 geschrieben und zur Zeit der Gründung des Zagraber Bistums (1094) von Hahót nach Zagreb gebracht wurde. Es enthält drei Schichten: Eine römische, gelasianisch-gregorianische Schichte (R), in welcher die gelasianischen Elemente vorherrschend sind; dann eine franko-monastische Schichte, die sich im Sanctorale und unter den Votivmessen stark bemerkbar macht; dazu gehören 16 Messen im Sanctorale und einige unter den Votiven. Dieser Teil weist auf einen Urtext, der dem Anfang des IX. Jh. zugehört und durch clunysche Vermittlung nach Ungarn kam. Die dritte Schichte entwickelte sich im neubekehrten Ungarn im Laufe des XI. Jh. Im Sanctorale befinden sich die Messorationen des hl. Adalbertus, Alexius, Zoerard-Andreas und Benedictus (die Vita von beiden ist vom sel. Maurus, Bischof von Pécs verfasst); unter den Votivmessen sind die ältesten Orationen der im Jahre 1083 kanonisierten ung. Heiligen: Stephan, Emmerich und Gerhard enthalten. Dieses Sakramentar war die Grundlage für die weitere Entwicklung des Sanctorale und